

פרשת שמיני

בין אש לשלג

"ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר. ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו."

יש מפרשים הדורשים את האכילה ושתיה שבהר סיני לשבח ויש הדורשים לגנאי, אך לענייננו אין בזה לערער על הזיקה שבין מעשיהם בזמן מעמד הר סיני לחטאם בחנוכת המשכן, שהרי אף אם הדבר נעשה אז בזהירות הראויה ועם הסייגים המתבקשים, הרי שהפסוקים הללו מצביעים על נטייה לעבודה מתוך אהבה שסופה הטראגי הוא בחנוכת המשכן. כמוכן, שאם גם אז חצו נדב ואביהוא את הקו הראוי מבחינת המורא והפחד מהדר גאונו של הקב"ה, הרי שיש לטעון לקשר שבין שני האירועים. ואכן, חז"ל עמדו על כך והצביעו על הקשר ההדוק למדי שבין התנהגותם בשני המקומות, וכפי שהביא רש"י שם:

"נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה, אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה, והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן."

ראיית מעשיהם ועולמם הרוחני של נדב ואביהוא כבנויה על אהבה עודפת ואקסטטיבית מפורשת במדרש, הקובע ש"כיון שראו אש חדשה עמדו להוסיף אהבה על אהבה", ועל כן חטאו.

העולה מתוך כך הוא שנדב ואביהוא פעלו מתוך מניעים רוחניים, טהורים אך מוטעים ומסוכנים, כשברצונם להתעלות ולהתקרב למקום. הרצון העז לקרבת אלקים היא העומדת בבסיס הקביעה בחלק ממדרשי חז"ל שהם היו צדיקים וגדולי ישראל, ועל אף שלקו בעוונם, לא ניתן לשלול מהם את גדלותם הרוחנית.

היד או העגלה

סיפורו של עוזה שונה. הארון ניתן על עגלת בקר ועוזה נהרג כשהוא שלח את ידו לארון הנשטמ. ואולם, שורש הבעיה איננו רק בשליחת היד אלא במכלול היחס לארון. כידוע, מקרא מפורש צווח ואומר שמשא הארון איננו בעגלות אלא בכתף "כי עבודת הקדש עליהם, בכתף ישאו", וזאת מפאת קדושתו וייחודיותו של הארון. אף לדורות נפסק הדבר כמצוות עשה, כמפורט ברמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה ל"ד) ובמשנה תורה. דבר זה מעורר כמובן תמיהה על דוד שאפשר לארון להיטלטל בעגלה במקום להינשא על כתף. מן הפסוק המקביל בדברי הימים (דהי"א טו, יג) עולה שדוד הבין לאחר מעשה שאכן טעה בפעם הראשונה. בפנותו אל ראשי הכהנים והלויים בעת הטלתו עליהם את משימת משא הארון בניסיון ההעלאה השני, דוד מכריז: "כי למבראשונה לא אתם, פרץ ד' אלקינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט". אמנם, ייתכנו הסברים שונים לסיבת הטעות הנקודתית, כגון ההבנה שמשא הארון בכתף הייתה מצוות שעה במדבר ואינה נוהגת לדורות או ההסתמכות על תקדים שלוח הארון ע"י הפלשתים, אך כמדומה ששורש

הזיקה שבין הפטרת פרשת שמיני לפרשה ברורה למדי; מדובר בשני המקרים במוות טראגי של הקרבים אל הקודש, המקלקל את שמחת החנוכה שבמסגרתה מתרחש האסון. סיפור אחד מגבה את השני ומחזק את המסר על היראה הראויה בגישה אל הקודש. כל זה ניכר ובולט לעין הקורא כבר בקריאה הראשונה של ההפטרה. ברם, בקריאה נוספת מתגלית לעין אף ההנגדות וההבחנות שבין שתי העלילות.

להוסיף אהבה על האהבה

נפתח בנקודה הראשונה. הן נדב ואביהוא והן עוזה אינם יראים מהקודש ונפגעים בשל כך, אך תהום של יום ולילה קיים בין האישים מבחינת המוטיבציה הדתית שלהם. חטאם של נדב ואביהוא נראה כמפורש בכתובים אך חז"ל ראו לנכון להציע כמה הצעות ביחס לחטא הנקודתי שלהם:

בר קפרא בשם ר' ירמיה בר אלעזר אמר: בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן, על הקריבה, ועל ההקרבה, ועל אש זרה, ועל שלא נטלו עצה זה מזה.

על הקריבה - שנכנסו לפני ולפנים, ועל ההקרבה - שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו, ועל אש זרה - שהביאו אש מבית כריים, ועל שלא נטלו עצה זה מזה.

ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: בשביל ארבעה דברים מתו בני אהרן, ובכולם כתיב מיתה: **על שנכנסו שתוי יין**, ואומר יין ושכר אל תשת וגו' ולא תמותו (ויקרא י ט), ועל שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים, ואומר בבואכם אל אוהל מועד ירחצו מים ולא ימותו (שמות ל כ), ועל שנכנסו מחוסרי בגדים, ומה היו חסירין? אמר ר' לוי מעיל היו חסירין, וכתוב בו מיתה, שנאמר והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו ולא ימות (שמות כח לה). ועל ידי שלא היו להם בנים, וכתוב בו מיתה, שנאמר וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא היו להם (במדבר ג, ד). אבא חנן אומר על ידי שלא היו להם נשים, וכתוב וכפר בעדו ובעדו ביתו (ויקרא טז, ו).

ננחומא אחרי מות סימן ו'

למרות הגיוון שבהצעות, מכנה משותף בסיסי עומד מאחרי כולם והוא ההתפרצות שאינה יודעת גבולות. חוויה דתית אקסטטיבית, שיסודה באהבת ד' מתפרצת, המתעלמת ממידת היראה, כשהיא מחפשת פורקן וביטוי עצמי חסר מעצורים, היא היסוד למעשיהם של נדב ואביהוא. תכונה זו כבר נגלתה לענייננו במפגש הקודם אתם, בתיאור מעמד הר סיני¹ בשמות כד כשהם אוכלים ושותים בנוכחות שכינה:

דרך לכסות את הכלים עם בגדי תכלת וכסויי עור תחש על מנת ש"לא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו"². מעשהו של דוד, המעלה את הארון על הבקר להרבות שמחה והתלהבות דתית, אינה מתחשבת דיה במידת היראה, וכאמור, הפסוק עצמו מעיד לאחר מות עוזה שדוד ירא את הקב"ה ביום ההוא, וכנראה שרק אז הושב האיזון שבין יראה לאהבה.

מסקנת הדברים היא שהן דוד והן עוזה נהגו שלא כשורה בהעלאת הארון בפעם הראשונה ודוד עצמו מעיד על כך בדברי הימים, אך בעוד דוד היטה את הכף לכיוון אהבת ד' מתוך אש קודש ושמחה של מצוה, עוזה ניגש אל מלאכתו ללא רגש דתי כלשהו כלפי הארון - לא של אהבה ולא של יראה ועל כן הוא נענש.

התיקון

מאליו מובן, שהתיקון האמור לבוא בהעלאת השנייה של הארון הוא כנגד הפגמים שהיו בראשונה. משמעות העניין שיש להוסיף את מימד היראה מצד דוד ואנשיו, מחד, ומאיך לקחת את הארון על הכתף, ע"י אנשים החשים את קדושתו ומכירים במעמדו המיוחד. בהפטרה אין התייחסות ישירה לנקודה השנייה, אך בסיפור המקביל בדברי הימים מסופר על כך שדוד זימן אליו את ראשי הלויים ומינה אותם כאחראים להעלאת הארון:

"ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללויים לאוראל עשיה ויואל שמעיה ואליאל ועמינדב. ויאמר להם: אתם ראשי האבות ללויים **התקדשו** אתם ואחיהם והעליתם את ארון ד' אלקי ישראל אל הכינור לו. כי למבראשונה לא אתם פרץ ד' אלקינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט. ויתקדשו הכהנים והלויים להעלות את ארון ד' אלקי ישראל. וישאו בני הלויים את ארון האלקים כאשר צוה משה כדבר ד' **בכתפם במטות עליהם**".

בכך ניתן הפתרון לבעיית עוזה, אך עדיין על דוד להתמודד עם עניין היראה ושלובו במסגרת חגיגות ההעלאה. לכאורה, בעקבות הנעשה בפעם הראשונה, היינו מצפים שדוד כלל לא יחגוג בשירה וריקודים אלא יטה את הכף לכיוון השני ויכניס את הארון בהשקט לירושלים. ואולם, דוד השכיל להבין שלא עצם הגיל והששון היו שלא במקומם אלא חוסר האיזון. שלא כנדב ואביהוא שהתנהגותם האקסטטיבית וחסרת המעצורים הייתה שלילית כשלעצמה, דוד נהג כשורה אך מבלי איזון. לכן, נדב ואביהוא נענשו במיתה ואילו דוד זוכה לתקן את מעשיו.

וגילו ברעדה

הפתרון של דוד הוא לפזז ולרכרז בכל עוז, כבראשונה, אך תוך כדי שלוב היראה. במלים אחרות, הלקוחות מתוך דברי דוד עצמו בספר תהלים, העקרון המנחה הוא "וגילו ברעדה"³. לכן, הוא זובח זבחים לאחר ששה צעדים, ובכך

העניין איננו רק במעשה העבירה אלא בחסרון הניכר במידת היראה הבא לידי ביטוי בכך.

כפי שניתן לראות מן הפסוק בדברי הימים, דוד נוטל על עצמו את האחריות לטעות שנעשתה ומצביע על עצם שימת הארון על העגלה כשורש הבעיה. בכך, ישנו מתח כלפי המסופר בסיפור העלילה עצמו, הן בהפטרנו והן בדברי הימים, שהרי שם נתלית האשמה במעשהו של עוזה.

בין דוד לעוזה

להבנת העניין, עלינו להכיר בכך שהן דוד והן עוזה לא הכירו דיו במידת היראה, וזה המשותף למעשי שניהם. לגבי עוזה, אין צורך להכביר מלים על כך שלא ירא את הארון וקדושתו, אך גם דוד נכשל בהמעטת היראה, שהרי בעקבות מות עוזה, מעיד הכתוב "ויחר לדוד על אשר פרץ ד' פרץ בעוזה... וירא דוד את ד' ביום ההוא", ומכאן ניתן להסיק שקודם לכן לא הפנים דיו את מידת היראה. ואולם, בעוד שדוד היטה את הכף לכיוון השמחה והאהבה, מתוך רגש דתי חזק ותוסס, הרי שיחסו של עוזה לארון איננו יחס של בשר ודם הניצב בפני מקום מושב השכינה עלי אדמות אלא בעיניו זהו עוד תיבה הזקוקה להובלה ממקום למקום. עוזה גדל בבית שבו שכן הארון, וכנראה שעקב כך קהו חושיו והארון הפך לחלק רגיל ובלתי מיוחד מן הנוף הביתי. הארון נחשב אצלו כרהיט ואת משימתו לפקח על העברתו הוא רואה כפונקציונאלית לגמרי, ותו לא. דוד, לעומתו, הכיר בארון כדבר מיוחד וקדוש ויחד עם כל בית ישראל שחק לפני הארון "בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתופים ובמנוענים ובצלצלים". עמידתו לפני הארון היא כעומד לפני ד'.

עגלה - לשם כבוד או סבלות

אמור מעתה, העמסת הארון על עגלת הבקר ע"י דוד היתה טעות, אך אין היא מבטאת העדר יחס לארון; אדרבא, ייתכן ודוד ראה בזה דרך נוחה וטובה יותר לשחוק לפני הארון. ברם, היא פותחת את הפתח לטעותו של עוזה. הדגשת התורה בפרשת נשא שאין לשאת את הארון וכלי הקדש על עגלות הצב שנתרמו למשכן מפאת קדושתם נובעת בדיוק מן החשש הזה שהתועלת הפונקציונאלית תעמוד במרכז הובלתם, ותטשטש את קדושתם ומעמדם הייחודי. בהקשר זה, כדאי לשים לב שהנביא מספר על שני בני אבינדב, עוזה ואחיו - כשני בני אהרן, נדב ואביהוא - האמורים ללוות את הארון במסעו על עגלת הבקר. והנה, בתחילת הדרך, הפסוק מעיד על כך ש"עוזה ואחיו בני אבינדב נוהגים את העגלה חדשה" ואילו בהמשך חל פיצול ביניהם; בעוד "אחיו הלך לפני הארון", עוזה לבד שולח את ידו אל ארון האלקים. כנראה, שאחיו הכיר בגדלות הארון והלך לפניו כמי שעומד לפני ארון הקודש ומתיצב לפני ד' ואילו עוזה לא התנהג כך אלא הלך כסבל המלווה רהיט, ועל כן הוכה על השל.

עוד יש להעיר, שאף העמסת הארון על העגלה מתוך הכרה בחשיבותו, הינה בעייתית למדי שהרי הצגת הארון קבל עם ועדה, ולו גם לשמוח לפניו, פוגעת ביראתו. בל נשכח שהתורה הקפידה מאד על כך בסדרי המסע במדבר וקבעה

2 במדבר ד, כ.

3 תהלים ב, יא.

התנהלותו של דוד בהעלאת הארון לבין סרובו של הקב"ה לאפשר לו לבנות את המקדש. ואולם, ההפטרה האשכנזית רומזת על זיקה מהותית בין שני הפרקים הללו ויש לעמוד על טיבה.

כל אלה, כאמור, שאלות חשובות והן מונחות בזה בפני הקורא לעיון ולמחשבה נוספים.

מקפיד על מורא ארון. וייתכן מאד שאף השימוש בשופר ובקול תרועה - כלי נגינה שנעדרו מרשימת כלי הנגינה השמחים יותר של ניסיון ההעלאה הראשון - נועד אף הוא לתת ביטוי למידת היראה.

סיכומו של עניין, ההפטרה מתמודדת עם סוגיית מפגשו האדם עם הקודש וביטוייו המוחשיים, תוך כדי הנגדה למעשיהם של נדב ואביהוא. מחד, אנו פוגשים את עוזה, המהווה אנטיטיזה גמורה לבני אהרן, אך דרכו איננה פחות מסוכנת ומוטעית מדרכם. אם הם נטו לכיוון רוחני של התפרצות ואקסטטיות, הרי שעוזה סטה לכיוון ההפוך ודמותו מוצגת בפנינו כאדם תועלתני וחסר רוחניות והשראה דתית כלשהיא. על שניהם, הן עוזה והן נדב ואביהוא, ראוי להליץ את התוספתא בחגיגה (פ"ב ה"ה) המתייחסת לכניסה ל"פרדס":

"ועוד משלו משל למה הדבר דומה לאיסתרטא (=כביש) העוברת בין שני דרכים אחד של אור ואחד של שלג הטה לכן נכוה באור הטה לכן נכוה בשלג. מה עליו על אדם להלך באמצע ובלבד שלא יהא נוטה לא לכאן ולא לכאן".

אם נדב ואביהוא נטו לצד האש, הרי שעוזה נטה לצד הקרח, ואילו דוד זוכה ללכת בשביל הזהב.

והנה, ההפטרה מתייחסת באופן ישיר למפגש עם הארון והמשכן, שהם חפצים מוחשיים, ומטפלת ברגעי שיא של חנוכתם. ואולם, הפרספקטיבה הרוחנית שהיא פותחת בפנינו נכונה לכלל החיים הדתיים, בין היום-יומיים ובין ברגעי השיא. הדאגה שלא לכבות את האהבה וההתלהבות יחד עם הצורך לשמור על הגבולות ולהכיר במחויבותו של האדם כלפי הציווי האלקי המוטל עליו, היא הצוואה הרוחנית שההפטרה מנחילה לנו.

נקודות נוספות למחשבה

בכך, ניתחנו פן אחד בהפטרה והוא הנוגע באופן הישיר ביותר לפרשה. ואולם, קיימות נקודות נוספות שמן הראוי לעמוד עליהם, אך לא נוכל לעשות זאת במסגרת הזאת ורק נמנה אותם כנקודות למחשבה נוספת.

ראשית, בפרשה מדובר על חנוכת המשכן ואילו בהפטרה על הארון. האם יש בכך להשפיע על יחסו של האדם או לא. בהקשר זה ראוי להזכיר שמחד, הארון נתון בקדש הקדשים, נסתר מעין האדם והינו ייחודי מבחינת השראת השכינה שבו, אך מאידך, הוא אף יוצא למלחמה עם ישראל ומתהלך בקרב המחנה.

שנית, האם מלכותו של דוד ומעמדו כמלך מהווים מרכיב משמעותי בסיפור. תגובתה של מיכל בת שאול מצביעה על כך, ואף פסוק הפתיחה ייתכן ורומז שיש לקחת בחשבון את מעמדו של דוד כמלך בניתוח העניין.

יתר מכן, ההפטרה האשכנזית מוסיפה לקרוא את הפרק הבא העוסק בתכניותיו של דוד לבנות את המקדש ופותחת בכך חזית חדשה, שאינו בהכרח קיים בהפטרה הספרדית שאינה מצרפת אותם. אף סידור הפרקים בספר דברי הימים מנתק בין שתי הפרשיות הללו ואינו יוצר קשר בין

* כל הזכויות שמורות לרב משה ליכטנשטיין, תשס"ו *
* עורך: עמיחי שהם *

* בית המדרש הוירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
